

ARCHEOLOGISCH EN HISTORISCH ONDERZOEK NAAR DE VROEGERE BOONBERG IN OERLE

NICO ARTS EN JACQUES BIJNEN

INLEIDING

Tijdens het graven van een bouwput ten noorden van de kerk in Oerle werd in februari 1981 een boomstamput gevonden!). Deze vondst vormde een aanleiding tot een bescheiden archeologisch onderzoek in de nabijheid van de vindplaats van deze put. Dit onderzoek werd verspoedigd door de acute bedreiging van de omgeving van deze vindplaats, aangezien een aantal percelen reeds als bouwterrein was toegewezen. Een derde aanleiding voor een archeologisch onderzoek werd gevormd door enkele historische gegevens betreffende een laatmiddeleeuws kasteel, dat in de nabijheid van de kerk van Oerle gelegen zou hebben.

Hieronder wordt een kort overzicht gegeven van de schaarse historische gegevens van dit kasteel. Hierna wordt een overzicht gegeven van de resultaten van het archeologisch onderzoek. Het geheel wordt afgesloten met enkele conclusies.

HISTORISCHE GEGEVENS

Uit de bestaande literatuur over Oerle weten we dat het terrein tegenover het kerkgebouw ten minste vanaf het begin van de 13^e eeuw bewoond was. In de oudste bekende beschrijving van de middeleeuwse gouw Taxandrië, een in het Latijn geschreven werk van J.B. Gramaye, uitgegeven in 1610, wordt melding gemaakt van een vrouwe Clementina die haar kasteel heeft overgedragen aan het klooster van Postel. Zij is ook de stichteres van de parochie. Betreffende de ligging van het kasteel deelt Gramaye mede:

„Aan de linkerkant van de kerk zijn hoekige torentjes en rondom lopen brede en diepe grachten. Over de ingang lag vroeger een brug, hiervan zijn de fundamenten nog over. Dit zijn alle restanten van het kasteel. Een bijna midden uit het water opgaande plaats, waarvan ik weet dat het den Boonberg genoemd wordt, kan de plaats zijn geweest van dat kasteel” (Gramaye 1610: 98-100)².

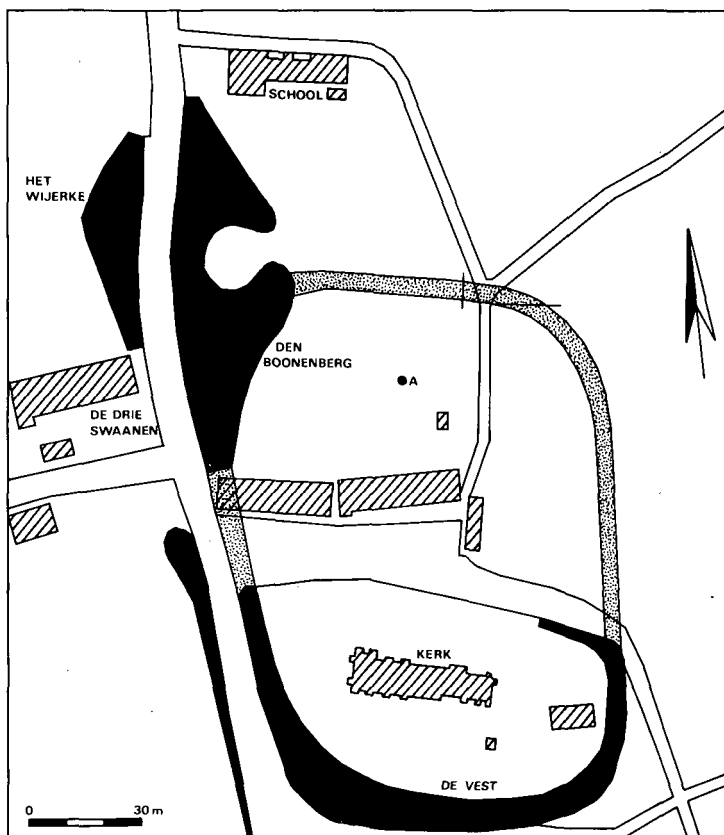
Uit dit gedeelte van Gramayes beschrijving lijkt het aannemelijk dat hij de situatie ter plekke heeft aanschouwd. Als bron van de genoemde schenking door vrouwe Clementina aan Postel geeft hij een oorkonde op uit Floreffe. Het jaartal van deze akte wordt door hem als . . . gegeven (zonder verder commentaar). Een volgende aanwijzing vinden we in 1670 bij J. van Oudenhoven. In een passage over de beschrijving van Oerle lezen we o.a.:

„Dat den toeganck (van een Casteel) een Brugge gehadt heeft, daer de schraghen noch voor eenighe jaeren gheweest zijn”. (Van Oudenhoven 1670: 57-58).

Voor alle andere door hem vermelde feiten haalt Van Oudenhoven als bron het werk van Gramaye aan.

Als beide schrijvers werkelijk in Oerle zijn geweest, dan kunnen we er van uitgaan dat de laatste restanten van het kasteel den Boonberg zijn verdwenen tussen 1610 en 1670. In de later uitgebrachte, door ons geraadpleegde beschrijvingen van Oerle, zoals Hanewinkel (1803), Coppens (1843), Van der Aa (1847), Schutjes (1876) en Rijken (1977) worden met betrekking tot dit onderwerp geen nieuwe feiten toegevoegd: alle voornoemde auteurs steunen in hun mededelingen hierover op het werk van Gramaye en/of Van Oudenhoven. De door Gramaye aangehaalde schenkingsoorkonde uit Floreffé van het jaar . . . werd tot op heden niet gevonden³).

Als enige en oudste tastbare ondersteuning van de door Gramaye ingezette overlevering geldt de minuutkaart van het kadaster uit 1832 (afb. 1). Hierop zien we het kerkgebouw aan drie zijden ingesloten door een gracht, met 100

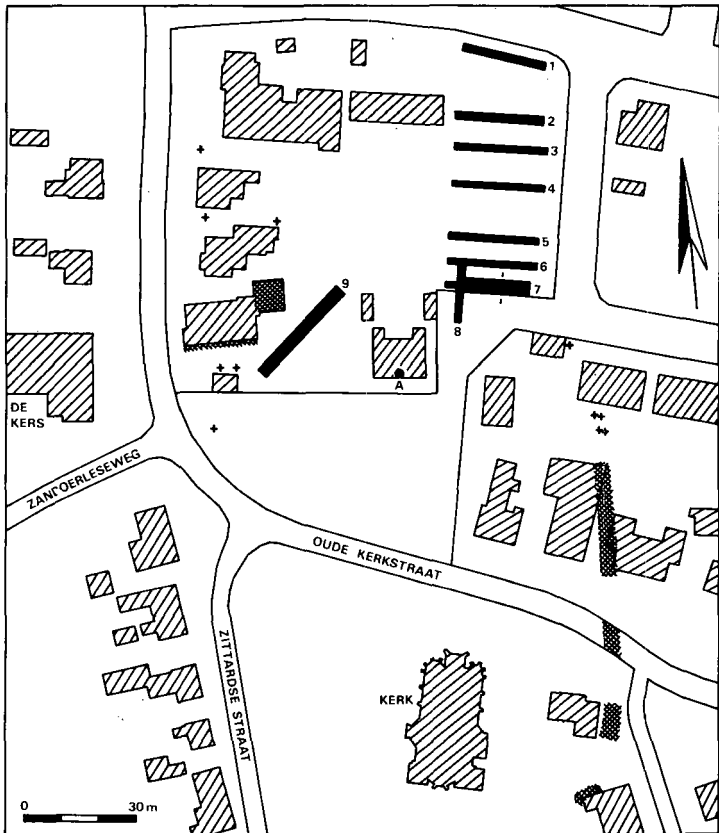


Afb. 1 De dorpskern van Oerle volgens de minuutkaart van het kadaster uit 1832. Zwart: water; gearceerd: bebouwing; A: vindplaats van de boomstamput; gestippeld: reconstructie van de laatmiddeleeuwse gracht. Het gedeelte tussen de beide streepjes in het noordelijk deel van de gracht werd opgegraven. Schaal 1:2000.

meter ten noorden hiervan een uit het water opgaande plek grond met een doorsnede van ca. 15 meter. Deze laatste waterpartij is bij oudere Oerlenaren nog bekend als *den Boonenberg*⁴⁾ of *de Waterpoel*⁵⁾). Na 1832 zijn deze waterpartij en de kerkgracht stukje bij beetje gedempt. De *Waterpoel* was in 1907 geheel gedempt wegens de bouw van het raadhuis, en de gracht in 1911 na uitbreiding van het kerkhof en de sloop van het toenmalige kerkgebouw.

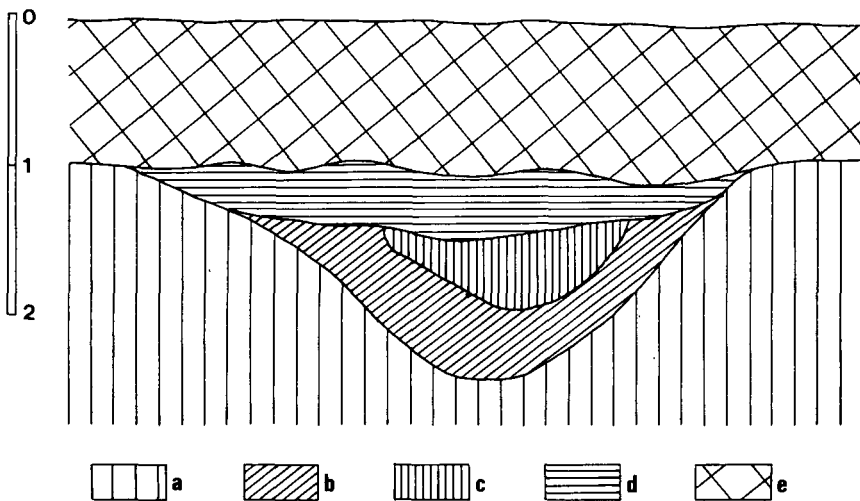
ARCHEOLOGISCHE GEGEVENS

Zoals hiervoor vermeld werd er ten noorden van de kerk een boomstamput gevonden (afb. 1 en 2: A). Deze put bestaat uit een uitgeholde eik en is ca. 170 cm hoog en de gemiddelde doorsnede bedraagt 100 cm. Aan de onderzijde is duidelijk een bekapping zichtbaar. In de wand komen twee schuin



Afb. 2 De dorpskern van Oerle, situatie december 1981. Nrs. 1 t/m 9: proefsleuven; A: vindplaats van de boomstamput; kruisjes geven de plaatsen aan waar tot op 2 tot 2,5 meter diepte donkere grond opgeboord werd; kruisarceringen geven de plaatsen aan waar tijdens vroegere grondwerkzaamheden tot op vrij grote diepte donkere grond werd opgemerkt (zie ook noot 7); gearceerd: bebouwing. Dit kaartje geeft hetzelfde gebied weer als dat van afb. 1. Schaal 1:2000.

langs elkaar aangebrachte gaten voor met elk een diameter van 3,5 cm. Tussen deze twee gaten bevindt zich een scheur. De onderkant van de put bevond zich ca. 4,5 meter onder het maaiveld. Tijdens het bergen van de put werden geen andere vondsten opgemerkt. Op een houtmonster van deze put werd een C14 datering uitgevoerd. De ouderdom werd bepaald op 955 ± 25 jaar B.P. (GrN-10443), d.w.z. tussen A.D. 970 en 1020. Bij deze conventionele datering dient vermoedelijk ca. 30 jaar bijgeteld te worden (cf. Mook 1978: 306⁶). Ten noordoosten en ten noordwesten van de vindplaats van de put werden in oktober 1981 negen sleuven gegraven (afb. 2). In deze sleuven werden in totaal slechts een drietal grondsporen gevonden, en verder nog een aantal (sub)recente verstoringen, o.a. een sloot. Deze grondsporen bestaan uit een rechthoekig paalgat in sleuf 3, 35 cm diep en 50 cm breed en lang; en in sleuf 9 werd het begin opgetekend van een vermoedelijk langwerpige, 1,5 meter breed en maximaal 45 cm diep grondspoor, mogelijk het begin van een (laatmiddeleeuws?) naar het zuiden lopende sloot. In deze sloot werden enkele fragmenten gevonden van paardenkiezen. Het meest opmerkelijke grondspoor werd in sleuf 7 en 8 aangesneden, en bestaat uit een ca. 4 meter brede gracht. De bodem van deze gracht bevindt zich 2,25 m onder het maaiveld. De vulling bestaat uit drie duidelijk gescheiden lagen (afb. 3). In deze vulling werden ruim honderd aardewerkscherven gevonden, en voorts nog een aantal ijzerslakken, 6 fragmenten van een maalsteen van basaltlava, enkele brokken tufsteen, een aantal fragmenten van paardenkiezen, enkele



Afb. 3 Profiel door de gracht in sleuf 7 (voor de ligging zie afb. 2 bij sleuf 7, tussen de beide streepjes).

- a: ongestoorde lemige ondergrond;
- b: lemige lichtgrijze vulling (= vondstlaag I);
- c: lemige donkergrijze vulling (= vondstlaag II);
- d: vette donkere vulling;
- e: esdek.

Schaal 1:50.

brokken hutteleem en een fragment van een slijpsteen.

Interessant is hier dat deze vondsten gescheiden bleken in twee lagen. De onderste vondstlaag (nr. I) strekte zich uit van de bodem van de gracht tot in het midden van vulling b (zie afb. 3); vondstlaag II komt overeen met vulling c. De vondsten uit laag I bestaan uitsluitend uit Andenne- en Pingsdorfaardewerk, alsmede uit tufsteen, basaltlava en enkele ijzerslakken. Deze vondsten bevonden zich voornamelijk onder tegen de zuidelijke wand van de gracht (in afb. 3 rechts). De vondsten uit laag II bestaan uit zacht en hard grijs aardewerk, vroeg en later steengoed, de meeste ijzerslakken, fragmenten van paardenkiezen, hutteleem en het fragment van de slijpsteen.

Onder het aardewerk van vondstlaag I (afb. 4) bevinden zich een drietal karakteristieke Andenne manchetranden, 3 fragmenten van lensvormige bodems, een randfragment van een tuitpot en enkele Pingsdorf scherven (nrs. 5, 12, 13, 14). Alle scherven uit vondstlaag I kunnen gedateerd worden in de tweede helft van de twaalfde eeuw.

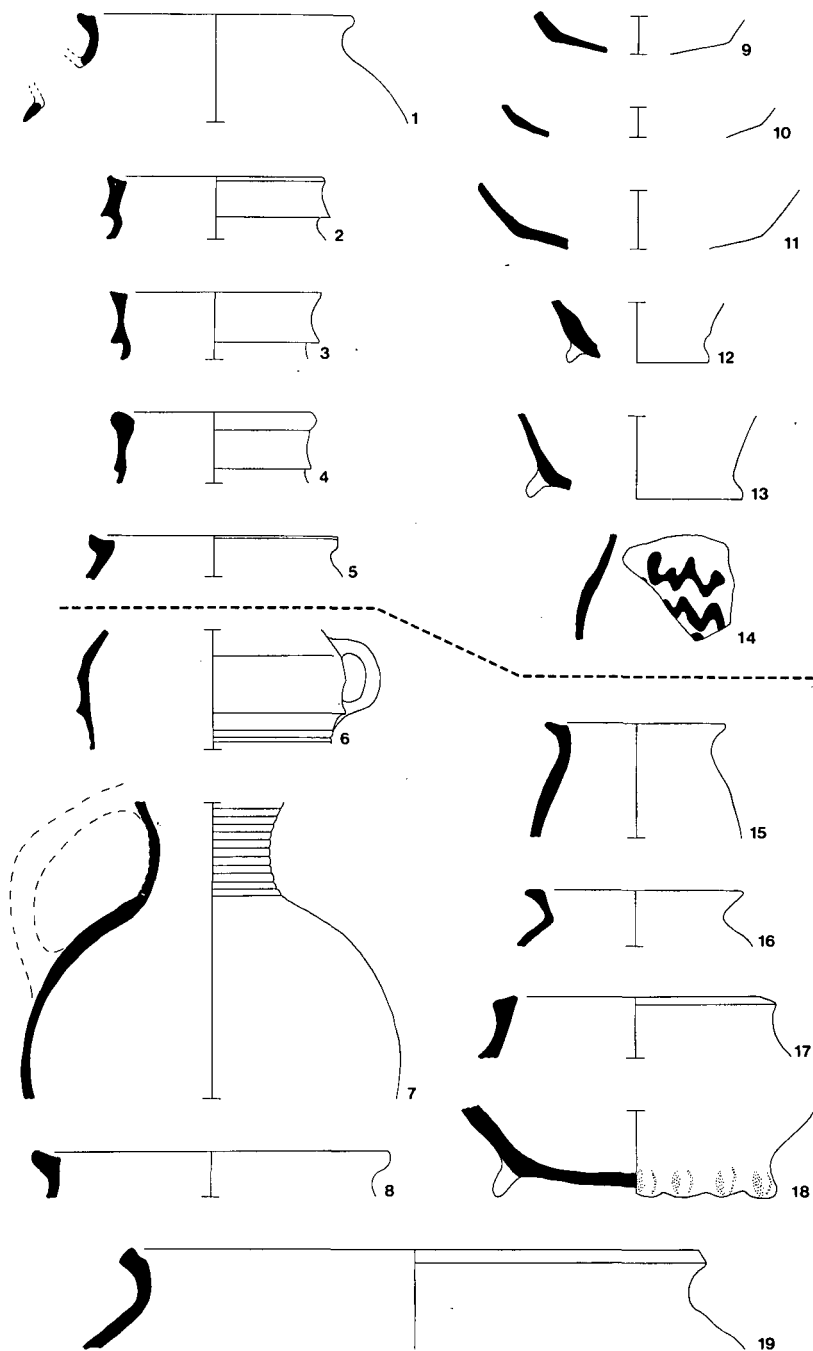
Het aardewerk van laag II bestaat uit vroeg steengoed (nr. 15), zacht grijs aardewerk (nrs. 17, 18, 19), hard grijs aardewerk (nrs. 7, 8, 16) en een wandfragment met oor van later bruin geglaazuurd steengoed (nr. 6). Vermoedelijk bevinden er zich onder het zachte grijze aardewerk enkele fragmenten van zgn. *Elmpter* aardewerk. De vondsten uit deze laag kunnen gedateerd worden in het begin van de 13^e tot in het begin van de 15^e eeuw.

D.m.v. een aantal grondboringen, en mondelinge mededelingen betreffende vroegere waarnemingen van omwonenden, werd het verdere verloop van deze gracht gereconstrueerd⁷⁾. De reconstructie is verder aangevuld met kadastrale gegevens uit 1832⁸⁾. Uit deze reconstructie (afb. 1) blijkt dat het geheel een omgracht terrein weergeeft met een oppervlakte van ca. 11.000 vierkante meter. De put is afkomstig uit het omgrachte terrein, ook de kerk bevindt zich binnen de grachten. De vondsten van aardewerk maken het aannemelijk dat deze gracht in de 12^e eeuw gegraven werd, en het gestipelde deel in afb. 1 is mogelijk al in het begin van de 15^e eeuw gedempt.

CONCLUSIES

De hiervoor beschreven archeologische gegevens en de reconstructie van de gracht geven aan dat er in de kern van Oerle van de 12^e eeuw tot in de 15^e eeuw sprake is geweest van een omgracht terrein. Gezien de vondsten uit deze gracht van gebruiksvoorwerpen, is het aannemelijk dat er binnen de gracht bewoning is geweest. De C14 datering van de put wijst mogelijk op een nog vroegere bewoning in de 10^e eeuw.

Van belang is dat nu vaststaat dat – zoals de historische gegevens ons doen vermoeden – het hier inderdaad om een laatmiddeleeuwse bewoning gaat van bijzondere aard. Het verband tussen deze gracht en een eventueel kasteel is echter nog niet duidelijk, temeer omdat er van dit eventueel kasteel zelf niets werd aangetroffen. Mogelijk moet dit kasteel gezocht worden in het „eilandje” in de Boonenberg (afb. 1). Deze plek grond is thans echter bebouwd, zodat nader archeologisch onderzoek voorlopig niet mogelijk zal



Afb. 4 Laatmiddeleeuws aardewerk uit de vulling van de gracht in sleuf 7. Het aardewerk boven de onderbroken lijn is afkomstig uit vondstlaag I; dat onder de lijn uit vondstlaag II.

zijn⁹⁾. Een tweede mogelijkheid voor de ligging van dit kasteel is binnen de gracht, ten noorden van de kerk. Een gedeelte van dit terrein wordt in het voorjaar van 1982 door de gemeente Veldhoven gereconstrueerd tot dorpsplein. Mogelijk bestaan er de middelen en de gelegenheid om dit gedeelte, hoewel niet onmiddellijk bedreigd, nog vóór de herbestrating te onderzoeken¹⁰⁾.

Noten

- 1) Een beschrijving van deze put werd reeds elders gepubliceerd (Bijnen 1981).
- 2) Samengevatte vertaling uit het Latijn.
- 3) Zoals wel duidelijk zal zijn wordt het jaartal niet genoemd door Gramaye. Deze oorkonde wordt overigens ook niet door Camps (1979) genoemd.
- 4) De Bont (1962: XXIV) noemt als wateren in de kom van Oerle: *de Vest, den Boonenberg, het Wijerke, de Plaas en de Blaek*. De eerste drie hebben wij kunnen localiseren (zie afb. 1).
- 5) Rijken 1977: 79 en 143.
- 6) Schriftelijke mededeling van prof.dr. W.G. Mook.
- 7) De vroegere waarnemingen van omwonenden bestaan uit het opmerken van donkere grond en puinvulling tot op vrij grote diepte tijdens grondwerkzaamheden, en verder uit het waarnemen van verzakkingen van gebouwen en/of gedeelten van gebouwen.
- 8) Nog niet duidelijk is de aard van de aansluiting van de gracht met het water *den Boonenberg* in het noorden, evenmin is zeker of de aansluiting tussen *den Boonenberg* en *de Vest* in het westen bestaan heeft.
- 9) Voor zover wij hebben kunnen nagaan werden er tijdens de bouw van het huis in 1934 op deze plek geen fundamenten of puin of iets dergelijks opgemerkt.
- 10) Met dank aan de gemeente Veldhoven voor haar financiële tegemoetkoming in de onkosten van het huren van een graafmachine; aan de Archeologische Vereniging 't Oude Slot voor het lenen van gereedschappen; aan J.P. Broertjes voor het lenen van een grondboor; aan prof.dr. W.G. Mook voor het uitvoeren van de C14 datering; aan Frans Theuws en Arno Verhoeven, A.E. van Giffen Instituut voor Pre- en Protohistorie, Amsterdam voor het determineren van het aardewerk; en aan P. de Lange, Eindhoven, F.J.H.M. Klaasen en J.J.M. Bierings, voor het verlenen van hulp tijdens de opgraving.

Literatuur

- Aa, A.J. van der, 1847, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*. Gorinchem.
- Bijnen, J.F.C.M., 1981, Verslag bodemvondst van een eind-tiende-eeuwse put te Oerle. In: *Campinia* 11, pp. 107-114.
- Bont, A.P. de, 1962, *Dialekt van Kempenland. Meer in het bijzonder d'Oerse taal. I. Klank en vormleer*. Assen.
- Camps, H.P.H., 1979, *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312, I. De Meierij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*. 's-Gravenhage.
- Coppens, J.A., 1843, *Nieuwe Beschrijving van het Bisdom 's-Hertogenbosch*.
- Gramaye J.B., 1610, *Taxandria; in qua antiquitates et decora regionum* enz. Brussel.
- Hanewinkel, S., 1803, *Geschied- en Aardrykskundige Beschryving der Stad en Meierey van 's-Hertogenbosch*. Nijmegen.
- Mook, W.G., 1978, Het verband tussen C14 en werkelijke ouderdommen. In: *Spiegel Historiae* 13, 305-307.
- Oudenhoven, J. van, 1670, Een Nieuwe ende Vermeerdere Beschryvinge van de Meyerye van 's-Hertoghen-Bossche. 's-Hertoghen-Bossche.
- Rijken, C., 1977, *Oerle. Naar een artikelenreeks in de Sint-Jansklokken (1934-1938)*. Bewerkt door J.F.C.M. Bijnen. Oerle.
- Schutjes, L.H.C., 1876, *Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch*. St.Michiels-Gestel.